

Susimąščiusio Kristaus atvaizdas XVII–XVIII a. LDK bažnyčiose: paskirtis ir paplitimas

Gabija Surdokaitė

*Kultūros, filosofijos ir meno institutas,
Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius,
Lietuva*

Straipsnyje pirmą kartą Lietuvos menotyros istoriografijoje pateikiamos žinios apie Susimąščiusio Kristaus atvaizdų egzistavimą XVII–XVIII a. Žemaičių ir Vilniaus vyskupijų bažnyčiose. Pasitelkus istorinius šaltinius nagrinėjamas šių atvaizdų paplitimas ir paskirtis.

Raktažodžiai: Susimąštes Kristus, Rūpintojėlis, potridentinė dailė, vienuolijos, baroko dailė, ikonografija, meditacija

Atrodytų, kad Rūpintojėlio (Susimąščiusio Kristaus) ikonografinis tipas yra sulaukęs nemaža tyrinėtojų dėmesio, tačiau lietuviškoje istoriografijoje nagrinėjama tik šio tipo raiška liaudies skulptūroje. Pažymėtinos Michailo Brensteino, Juzefo Perkowskio bei Pauliaus Galaunės studijos¹, tačiau jose neaptartas šio tipo atsiradimo bei paplitimo liaudies dailėje laikas, būdai ir priežastys. Be to, minėti autoriai savo darbuose visiškai nenagrinėjo Rūpintojėlio atvaizdo funkcionavimo bažnytinėje dailėje.

Dėl susidariusios kultūrinės ir politinės padėties XX a. antrojoje pusėje apie Rūpintojėlį rašoma tik cituojant tarpukario autorių straipsnius, o naujesnių, gilesnių studijų neatlikta. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, pakito Lietuvos dailės istorijos tyrinėjimų pobūdis, buvo atkreiptas dėmesys į visiškai naujas temas, tačiau Rūpintojėlio tema nebuvo tyrinėta. Iš išlikusių Rūpintojėlio atvaizdų buvo nagrinėjama tik viena XVI a. freska, esanti Vilniaus Šv. Pranciškaus ir Bernardino (bernardinų) bažnyčioje².

Štai čia turėtume trumpam stabtelėti ir atkreipti dėmesį į patį „Rūpintojėlio“ terminą. Kalbant apie bažnytinę dailę (iki XX a. pradžios), šis terminas yra visiškai nevertotinas. Nors į menotyros istoriografiją jis atėjo iš religinės lietuvių liaudies skulptūros, tačiau XX a. pirmojoje pusėje Rūpintojėlis įgavo kultūrinio artefakto ir simbolio pavidalą, o kartu ir visiškai kitą prasmę nuo tos, kaip XIV–XIX a. buvo suvokiamas sėdinčio ir galvą parėmusio ranka Kristaus atvaizdas. Todėl straipsnyje įvedamas kitas – Susimąščiusio Kristaus – terminas tam, kad būtų galima atskirti skirtingus Rūpintojėlio ir Susimąščiusio Kristaus semantinius požymius.

Rinkdama Susimąščiusio Kristaus temai skirtą bibliografiją pastebėjau, kad nors kitų šalių mokslininkai nemažai dėmesio skyrė šio ikonografinio tipo tyrinėjimams, tačiau jų studijos dažniausiai apsiriboja XIV–XVI a. laikotarpiu³. Vienintelė lenkų menotyri-

ninkė Anna Kunczyńska straipsnyje „Chrystus Fraszobliwy w polskiej rzeźbie ludowej“ yra fragmentiškai nagrinėjusi barokinę Susimąščiusio Kristaus ikonografiją⁴.

Netgi ir ši mano publikacija nepretenduoja tapti išsamia studija, kadangi Susimąščiusio Kristaus atvaizdo ir įvaizdžio raidą XVII–XVIII a. galima nagrinėti įvairiais, iki šiol nelietais aspektais. Pagrindinis šio straipsnio tikslas – pasitelkus istorinius šaltinius išsiaiškinti, ar XVII–XVIII a. Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų bažnyčiose būta daug Susimąščiusio Kristaus atvaizdų, kas lėmė jų paplitimą ir kokia jų paskirtis bendroje bažnyčios pastato įrangoje.

Šio ikonografinio tipo atsiradimas ir paplitimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje neabejotinai siejamas su vienuolių veikla. Tiksliai žinoma, kad XVIII a. Susimąščiusio Kristaus devociniai atvaizdai buvo net keliose įvairių vienuolių bažnyčiose ir vienuolynuose. 1752 m. Vilniaus bernardinų vienuolyno chorelyje minima šio ikonografinio tipo skulptūra⁵, 1765 m. to paties vienuolyno koridoriuje po atliktų remonto darbų pastatyta nauja Susimąščiusio Kristaus skulptūra⁶. Gipsinis sėdinčio Susimąščiusio Kristaus atvaizdas buvo ir Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelų karalienės (taip pat bernardinų) bažnyčios apatinio vienuolių choro koplyčios altoriuje, taip pat ir Kauno moterų bernardinų bažnyčioje⁷.

Kitose vienuolių bažnyčiose Susimąščiusį Kristų vaizduojantys kūriniai buvo talpinami šoniniuose ar net pagrindiniuose altoriuose. Pavyzdžiui, Vilniaus pranciškonų bažnyčios Šv. Ivono koplyčios altoriaus antrame tarpsnyje kabojų tapytas šio ikonografinio tipo paveikslas⁸. Šoniniuose altoriuose Susimąščiusio Kristaus atvaizdai minimi Rogačiovo bernardinų bažnyčioje, Vilniaus Verkių Šv. Kryžiaus atradimo (dominikonų), Krakių kotryniečių, Mozyriaus senosios regulos karmelitų bažnyčiose⁹. Šiose bažnyčiose buvę

meno kūriniai neabejotinai tiesiogiai veikė ir jose besibeldžiančius pasauliečius.

Susimąščiusio Kristaus atvaizdas priklauso vėlyvaisiais viduramžiais (XIV–XV a.) susiformavusiai devocinių (*Andachtbild*) atvaizdų grupei, susijusiai su Kristaus kančių vaizdavimu. Į šią grupę, be Susimąščiusio Kristaus, taip pat įeina ir Kristaus prie stulpo, Nuvainikuoto Kristaus, Išjuokimo scenos, Pietos ikonografiniai tipai. Devocinis atvaizdas visada buvo antinaratyvus. Juo išreiškiama ekspresyvi ar simbolinė tema. Tokio atvaizdo paskirtis – skatinti meditatyvinę maldą ir meditatyvinį pokalbį su Išganytoju, emocingą kančios išgyvenimą. Todėl bažnyčiose jis stovėdavo ten, kur galėjo būti stebimas iš arti, pavyzdžiui, šoninėse koplyčiose, prie pavienių kolonų, chore ar priebažnytyje.

Antai Vilniaus vyskupijos Rasų (dabar Baltarusijos teritorijoje) bažnyčioje XVI–XVII a. sandūra datuojama Susimąščiusio Kristaus ikonografinio tipo skulptūra pradžioje stovėjo priebažnytyje, vėliau 1633 m. vizitacijoje ji minima presbiterijoje, kampe šalia didžiojo altoriaus. 1774 m. stebuklais ir malonėmis pagarsėjusi skulptūra buvo perkelta į didįjį altorių¹⁰. Dusetų bažnyčioje Susimąštes Kristus taip pat buvo patalpintas prie įėjimo į bažnyčią, šalia švento vandens indo¹¹. Panašioje vietoje – bažnyčios priebažnytyje – šio siužeto skulptūra stovėjo ir Plokščiuose¹².

1770 m. naujai įrengtame Ukmergės parapiinės bažnyčios koplyčios altoriuje buvo įtaisyta medinė Susimąščiusio Kristaus skulptūra. Priešais šią koplyčią buvo choras¹³. 1820 m. Subatinkų bažnyčios (dabar Baltarusijos teritorijoje) inventoriuje minima, kad presbiterijos pirmame šoninio altoriaus tarpsnyje stovėjo tokio paties ikonografinio tipo skulptūra, o šalia jos buvo šv. Petro ir Povilo skulptūros. Antrame šio altoriaus tarpsnyje kabėjo ant lentos tapytas Sopulingosios Dievo Motinos paveikslas¹⁴.

Taigi XVII–XIX a. LDK Susimąščiusio Kristaus atvaizdų vieta bažnyčios interjere patvirtina devocinio atvaizdo idėja. Jo atvaizdas buvo skirtas skatinti asmeninį pamaldumą ir pamaldumą Kristaus kančiai. Tą liudija ne tik gausūs Susimąščiusio Kristaus atvaizdai Lietuvos bažnyčiose, bet ir šio ikonografinio tipo derinimas bei įtraukimas į bendrą bažnyčios ikonografinę programą.

Kalbant tiek apie vienuolijoms priklausiusias, tiek apie paprastas parapienes bažnyčias ar filijas, LDK Susimąščiusio Kristaus ikonografinis tipas labai dažnai aptinkamas tose bažnyčiose, kuriose aiškiai vyrauja Kristaus temai skirti kūriniai arba buvo bent keletas šios temos atvaizdų. Pavyzdžiui, 1654 m. Vilniaus vyskupijos vizitacijos aktuose užfiksuotas Susimąščiusio Kristaus atvaizdas Surviliškio bažnyčioje minimas didžiajame altoriuje, o antrasis altorius buvo skirtas Šv. Kryžiaus garbei¹⁵. 1676 m. Švėkšnos bažnyčios vizitacijoje tarp paveikslų Laiškų pusėje užfiksuoti šie Kristaus kančiai skirti kūriniai: Susimąštes

Kristus, Jėzaus vardo kartu su *Arma Christi*, Nukryžiuotasis ir dar vienas neaiškaus siužeto paveikslas. Evangelijos pusėje buvo Švč. Jėzaus Vardo su nuplakimo įrankiais, Šv. Kryžiaus išaukštinimo, kryžių nešančio Kristaus, Susimąščiusio Kristaus, Kristaus guldymo į karstą paveikslai¹⁶. 1663 m. Čekiškės bažnyčioje buvo konsekruotas didysis altorius, kuriame, be Susimąščiusio Kristaus, dar buvo paveikslai, vaizduojantys Švč. Trejybę, Kristaus nuplakimą, vainikavimą erškėčiais¹⁷.

Tokia tradicija pastebima ir XVIII a. Antai 1715 m. Plungės bažnyčios vizitacijos akte tarp 46 paveikslų užfiksuoti du Susimąščiusio Kristaus atvaizdai bei įvairiems kankiniams skirti paveikslai¹⁸. 1740–1741 m. Vandžiolgos bažnyčios inventoriaus sudarytojas tarp 10 paveikslų, be Susimąščiusio Kristaus, mini parpuolusio po kryžiumi, guldymo į karstą ir Nukryžiuotojo paveikslus¹⁹. Vadinasi, Susimąščiusio Kristaus atvaizdas XVII–XVIII a. įtraukiamas į Kristaus kančių ciklą ir yra pamaldumo Kristaus kančiai išraiška.

XV–XVI a. sandūroje bandoma sujungti ir parodyti dvasines bei fizines Kristaus kančias, tad devocinė vienišo mąstančio Kristaus samprata modifikuojasi. Ikonografinis tipas praplečiamas iki kiek labiau išplėto siužeto, nors jame ir toliau vyrauja simbolinė atvaizdo prasmė, o ne pasakojimas.

Sąlyginai naratyvinėse scenose šalia Kristaus atsiranda įvairūs šventieji – šv. Jonas evangelistas, Švč. M. Marija, šv. Marija Magdalieta arba vienuolijų atstovai, donatoriai. Dažniausiai tokiuose siužetuose Kristus vaizduojamas prieš pat nukryžiuojimą, o jau XVII a. pradžioje – ir po prisikėlimo.

Susimąščiusio Kristaus atvaizdas nebuvo kanoninis, todėl baroko dailėje šis ikonografinis tipas susipina su kitais Kristaus kančias simbolizuojančiais atvaizdais, pavyzdžiui, Susimąščiusio Kristaus, Vainikuoto Kristaus ir Kristaus kalėjime, kurie tikinčiųjų sąmonėje praktiškai susilieja ir net iki XX a. pradžios yra painiojami. Čia kalbama ne tik apie žemiausiąjį visuomenės sluoksnį, kuriam būdingas stiprus sinkretizmo jausmas, bet ir apie išsilavinusius dvasininkus, kurių pažiūras atspindi istoriniai šaltiniai. Juose Susimąščiusio Kristaus ikonografinis tipas apibūdinamas labai įvairiai: Susimąščiusio, Kenčiančio Kristaus, Skausmo karaliaus, Medituojančio Kristaus, Jėzaus Nazariečio, Kenčiančio Išganytojo ir pan. vardais.

Manychiau, kad svarbiausias tokios sampratos formuotojas buvo Romos mišiolas (*Missale Romanum*) – svarbiausia ir pagrindinė potridentinės Bažnyčios liturginė knyga. Ištraukoje ... *Querens me sedisti lassus*, himne *Dies irae*... iškyla ne tik nukankinto Kristaus vizija, bet ir apnuoginto, sėdinčio Kristaus kreipimasis į kiekvieną nuodėmingą žmogų²⁰. Tokia samprata visų pirma išreiškia Kristaus Atpirkimo aukos idėją. XVI–XVII a. sandūroje „pakito asmens pasaulėvoka – savimi pasitikinčio žmogaus būseną už-

leido vietą neramaus, neužtikrinto savo išganymu asmens, meldžiančio Dievo malonės, būsenai²¹.

Tridento Bažnyčios susirinkimas gina atgailos sakramento doktriną. Sakoma, kad šis sakramentas yra įsteigtas paties Kristaus tam, kad tikintieji galėtų susitaikyti su Dievu²². Nuodėmė pirmiausia suvokiama kaip Dievo įžeidimas. Buvo tikima, kad sėdintis Kristus liūdi dėl žmonių nedėkingumo. Tokia mąstančio Kristaus idėja 1676 m. išsakoma Švėkšnos, 1715 m. – Palangos bažnyčios vizitacijose²³.

1743 m. Vilniaus katedros vizitacijoje aprašomas Susimąščiusio Kristaus atvaizdas, ištapytas klausykloje²⁴. Ši klausykla stovėjo priešais Šv. Karolio koplyčią, buvo staliaus darbo ir gana profesionaliai tapyta. Klausyklą sudarė trys dalys. Viduje, ten, kur sėdi kunigas, ir buvo ištapytas Susimąščiusio Kristaus atvaizdas. Vienoje penitentų pusėje buvo atgailaujančio šv. Petro atvaizdas, o kitoje – šv. Marija Magdalietė. Vadinas, tikinčiojo sąmonėje buvo formuojama gailastingo Dievo idėja, nes tiek šv. Petru, tiek atgailavusiai šv. Marijai Magdalietai buvo atleista. Kita vertus, tokie atvaizdai yra susiję su pamaldumo Kristui išganytojui ir atpirkėjui plitimu.

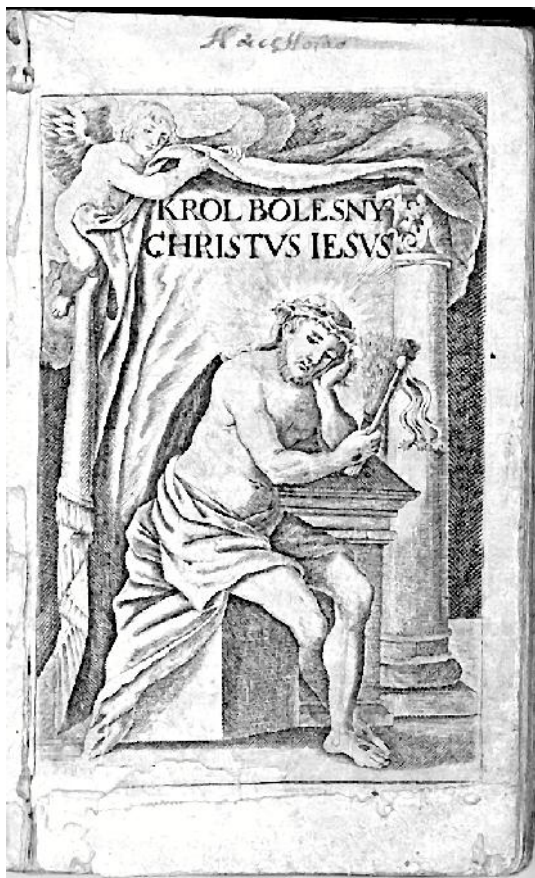
Kitas iš galimų pamaldumo atperkančiai Kristaus kančiai platinimo ir ją išreiškiančių vaizdų jungimo į vieną nedalomą visumą šaltinių buvo įvairių tiek

spausdintų, tiek rankraštinų pasijinių tekstų, ypač meditacijų Kristaus kančios tema, populiarinimas.

XVI–XVIII a. meditacija buvo suprantama kaip geriausias būdas susivienyti su Kristumi *imitatio* ir *compassio* prasme. Vienas populiariausių Abiejų tautų Respublikoje XVII a. buvo jėzuito Marcino Hinczos (1592–1668) meditacijų vadovas „Jėzus Kristus – Skausmo karalius“²⁵, pirmą kartą 1631 m. išleistas ir Lubline, ir Krokuvoje. Visi vėlesni leidimai buvo iliustruoti Susimąščiusio Kristaus atvaizdais (1–2 pav.)²⁶. Knygoje nei viename iš 49 apmąstymų punktų neminimas Susimąščiusio Kristaus paveikslas, tačiau įžangoje M. Hincza siūlo skaitytojui medituojant prieš akis turėti Skausmo Karaliaus kančias, kurių apmąstymas „Skausmo Karaliui“ bus paguoda.

1, 2 pav.

1635 m. Lubline išleistos knygos frontispise vaizduojamas Susimąstęs Kristus su žaizdomis, būdingomis Skausmo vyro (*Vir Dolorum*) ikonografijai. Jis sėdi ant sarkofago, kuris primena skaitytojui mirtį, o Kristaus laikomą rimbą (*flagellum*) ir rykštę (*fascis*) galima traktuoti ir kaip *Arma Christi*, ir kaip aliuziją į ne tik tarp vienuolių, bet ir tarp pasauliečių paplitusį plakimąsi. Plakimasis XVII–XVIII a. tapo kraštutine Kristaus kančių *compassio* ir *imitatio* išraiška²⁷. Beje, ir pats M. Hincza prakalboje skaitytojui rašė,

1 pav. Susimąstęs Kristus. 10 × 15, vario raižinys. Frontispisas iš: M. Hincza, *Krol Bolesny Christvs Iesvs*, Lublin, 1635

2 pav. Susimąstęs Kristus. 10 × 15, vario raižinys. Frontispisas iš: M. Hincza, *Rex dolorvm Iesvs Christvs*, Cracoviae, 1636

kad Kristaus kančių prisiminimas ir jų apmąstymas duoda žmogui daugiau naudos nei pasninkavimas duona ir vandeniu visus metus ar plakimasis iki kraujo kiekvieną dieną.

Nuplakto Susimąščiusio Kristaus idėja aptinkama ir bažnytiniuose atvaizduose. Antai 1654 m. Surviliškio bažnyčios vizitacijoje užfiksuota, kad pačiame didžiojo altoriaus viršuje, po kryžiumi, yra sėdinčio nuplakto Kristaus atvaizdas²⁸. Tų pačių metų Turgelio bažnyčios vizitacijos akte didžiojo altoriaus antro tarpsnio paveikslas apibūdinamas identiška²⁹. Labai panašiai aprašomas ir vėlesnės, 1705 m., vizitacijos akte Gargždų bažnyčios šoninio altoriaus Susimąščiusio Kristaus atvaizdas³⁰, tuo tarpu Kamajų Šv. Jono krikštytojo bažnyčios ketvirto šoninio altoriaus antro tarpsnio paveikslas sužetą vizitatorius nusakė labai lakoniškai, bet iškalbingai. Jis teigė, kad paveikslas vaizduoja medituojantį Kristų³¹. Mano manymu, tokiems apibūdinimams turėjo įtakos meditacinė lėktūra.

Reikėtų atkreipti dėmesį ir į 1635 m. Liubline leistos knygos frontispise vaizduojamą koloną. 1740 ir 1741 m. Vandžiolgalos bažnyčios inventoriuose minimas Susimąščiusio Kristaus, sėdinčio prie kolonos, paveikslas³². Šis ne tik bažnytiniuose paveiksluose randamas motyvas XVIII a. II pusėje pereina ir į liaudies dailę.

Krokuvoje 1631, 1635 ir 1636 m. M. Hinczo „Skausmo karaliaus“ frontispisai praktiškai yra identiški (2 pav.), tačiau nuo Lublino leidimo jie skiriasi sudėtingesne ikonografija. Kančios simbolika dar labiau akcentuojama Susimąščiusio Kristaus figūrą įtraukiant į bendrą kompoziciją su kančių ciklą simbolizuojančiais *Arma Christi*. Ir vėlgi apie analogiškų kūrinių egzistavimą bažnytinėje dailėje liudija 1677 m. Čekiškės bažnyčios vizitacijoje minimas didžiojo altoriaus paveikslas, kuriame vaizduojamas ant kryžiaus sėdintis nuplaktas Kristus su kankinimo įrankiais³³.

Krokuvoje leistų „Skausmo karaliaus“ leidinių titulinį lapą puošęs grafikos kūrinys yra iliustratyvesnis už 1635 m. Lublino ir labiau atitinka knygos turinį. Simboliai parinkti ir paskiroms knygos punktų vietoms, pavyzdžiui, 32 apmąstymo I punkte kalbama apie erškėčių vainiką³⁴.

Krokuviškėje iliustracijoje Kristus taip pat sėdi ant sarkofago-karsto. Šis motyvas randamas ir bažnytiniuose Susimąščiusio Kristaus atvaizduose. 1715 m. Plungės bažnyčios vizitacijos akte minimi du Susimąščiusio Kristaus paveikslai: pirmame, sename ir suplyšusiam, pavaizduotas ant karsto sėdintis Kristus, antrame – taip pat sėdintis ant karsto nuplaktas Jėzus³⁵. Karsto simbolika tokiuose atvaizduose vėlgi siejama su mirties apmąstymu ir Atpirkėjo idėja.

Mirties apmąstymo motyvas akivaizdus ir 1752 m. Vilniaus bernardinų vienuolyno koridoriuje pastatytoje Susimąščiusio Kristaus skulptūrinėje grupėje: po sėdinčio Kristaus figūra buvo ištaipytas mirties atvaiz-

das su užrašu *memento mori* (atmink, kad mirsi), o šalia stovėjo susimąščiusi vienuolio figūra³⁶. Tie patys žodžiai buvo užrašyti ir ant flagelantų juodo drabužio nugaros.

Susimąščiusio Kristaus sampratoje užuominos apie mirtį nėra atsitiktinės. Jos siejasi su anksčiau jau minėta barokine pasaulėvoka, kada žmogus neramus ir nėra tikras dėl savo išganymo.

IŠVADOS

XVII–XVIII a. datuojamų Susimąščiusio Kristaus atvaizdų Lietuvos bažnyčiose telikę vos keletas (Skaisgirio, Vilniaus Verkių, Kauno kunigų seminarijos bažnyčios), tačiau istoriniai šaltiniai liudija, kad jų būta daugiau. Šis ikonografinis tipas labai dažnas tose bažnyčiose, kuriose pastebimai vyravo Kristaus temai skirti kūrinių arba buvo bent keletas christologinės ikonografijos atvaizdų.

XVII–XIX a. I pusėje Susimąščiusio Kristaus atvaizdai yra devociniai. Jie būdavo talpinami ten, kur galėjo būti stebimi iš arti, – priebažnytyje (Rasose, Dusetose, Plokščiuose), koplyčiose (Ukmergėje, Vilniaus pranciškonų bažnyčioje), šoniniuose altoriuose (Rogačiovo bernardinų, Vilniaus Verkių dominikonų bažnyčiose), prie pavienių kolonų ar chore (Tytuvėnų, Vilniaus bernardinų, Krakų kotryniečių, Mozyriaus senosios regulos karmelitų bažnyčiose).

Atvaizdo plitimas XVII–XVIII a. glaudžiai susijęs su pamaldumo Kristaus kančiais išsiaknijimu, todėl labai dažnai šis ikonografinis tipas, vaizduojantis vienišą sėdinčiojo Kristaus figūrą, praplečiamas iki siužeto. Naratyvinėse scenose šalia Kristaus vaizduojami įvairūs šventieji – Švč. Mergelė Marija, šv. Jonas evangelistas, šv. Marija Magdaliėtė, vienuolijų atstovai, angelai ar *Arma Christi* simboliai. Pastebėta, kad toks Susimąščiusio Kristaus atvaizdas neilustruoja nei vieno iš Kristaus gyvenimo momentų, bet simbolizuoja visą Atpirkėjo patirtų kančių ciklą.

Gauta 2005 05 09

Nuorodos

- 1 M. Brenstein, *Krzyże i kaplice na Żmudzi, Materiały antropologiczny, archeologiczny i etnograficzny*, Krakow, 1907, p. 12; P. Galaunė, *Lietuvių liaudies menas: jo meninių formų plėtojimosi pagrindai*, Kaunas, 1930, p. 168; J. Perkowski, *O Żmudzkich figurkach ludowych matki Boskiej i Chrystusa „Smutkielisa“*, *Dzień Kowienski*, 1929, Nr. 201.
- 2 L. Birškytė, *Sixteenth-century frescoes in the St Francis and St Bernardine church in Vilnius in the light of the Franciscan artistic tradition*, M. A. Thesis in Medieval Studies, The Central European University, Budapest, June, 1997; R. Janonienė, Vilniaus Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios dekoru ikonografinės programos: Kristaus kančios tema, *Ženklas ir simbolis senojoje Lie-*

- tuvos daileje. *Vilniaus akademijos darbai*, Vilnius, 1996, t. 7, p. 174–200; R. Janonienė, XVI a. pradžios sienų tapybos idėjinė programa Vilniaus bernardinų bažnyčioje, *Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės gotika: sakralinė architektūra ir dailė. Vilniaus akademijos darbai*, Vilnius, 2002, t. 26, p. 209–225.
- ³ J. E. Borries, *Albrecht Dürerer, Christus als Schmerzensmann*, Karlsruhe, 1972; S. Fehleemann, *Christus im Eland: vom Andachtsbild zum realistischen Bildokument, Ikonographia: Anleitung zum Lesen Bildern*, München, 1990; Z. Kruszelnicki, *Z studiów nad ikonografią Chrystusa Frasobliwego, Biuletyn historii sztuki*, 1959, Nr. 3–4, p. 319–320; Z. Kruszelnicki, *Z dziejów postai „frasobliwej“ w sztuce, Teka komisji Historii Sztuki*, 1961; A. Kunczyńska, *Chrystus Frasobliwy w polskiej rzeźbie ludowej, Polska sztuka ludowa*, 1960, Nr. 4, p. 211–229.
- ⁴ A. Kurczyńska, 1960, p. 211–229.
- ⁵ CHRONOLOGIA ORDINIS FRATRUM: MINORVM: DE OBSERVANTIA PROVINCIARUM: MINORVM: POLONIAE ET MAGNI DUCATVS LITVANIAE (...) COLLECTA: ET CONSCRIPTA (...) Anno Domini 1656 per Fratrem Thomam Digon ..., [R. Janonienės išrašai], *Krokuvos bernardinų archyvas*, M-25, p. 206.
- ⁶ Chronologia erectionis et foundationis konventus et custodiae Vilnensis ADS: [...] conscripta que per A. R. P. Thomam Digon praedicator generalem Patrem provinciae ac chronologum sub officio A. V. P. Stephani Romanovicz custodis ac gvardiani Vilnen: Anno Dñi 1668, [R. Janonienės išrašai], *Kauno Vytauto Didžiojo Karo muziejaus archyvas*, p. 178.
- ⁷ 1820 m. Tytuvėnų bernardinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacija, *LVI A*, f. 669, ap. 2, b. 224, l. 103v; D. Klajumienė, *Bažnyčios altorių, sakyklos, krikštyklos plastika ir ikonografinė programa, Tytuvėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas*, Vilnius, 2004, p. 121; 1804 m. Kauno bernardinų bažnyčios ir vienuolyno vizitacija, *KAK*, b. 142, l. 848v.
- 1861 m. Kauno bernardinų bažnyčios inventorių, *LVI A*, f. 1671, ap. 4, b. 2, l. 21. Tikėtina, kad ši skulptūra yra išlikusi ir šiuo metu stovi Kauno kunigų seminarijos Švč. Trejybės bažnyčios koplyčioje.
- ⁸ 1820 m. Vilniaus pranciškonų bažnyčios ir vienuolyno vizitacija, *LVI A*, f. 694, ap. 1, b. 3671, l. 494v; 1823 m. Vilniaus pranciškonų bažnyčios ir vienuolyno vizitacija, *LVI A*, f. 694, ap. 1, b. 3770.
- ⁹ 1818 m. Rogačiovo bernardinų bažnyčios vizitacija [R. Valinčiūtės išrašai], *HFA PB*, ф. 1781, оп. 26, д. 1395. l. 1; 1783 m. Verkių dominikonų bažnyčios vizitacija, *LVI A*, f. 694, ap. 2, b. 3989 l. 1v.; 1820 m. Verkių dominikonų bažnyčios ir vienuolyno vizitacija (skulptūra išlikusi), ten pat, f. 694, ap. 1, b. 3544, l. 252; 1820 m. Krakų bažnyčios ir vienuolyno vizitacija, *KAK*, b. 142, l. 653v; 1858 m. Krakų kotryniečių bažnyčios vizitacija, *LVI A*, f. 669, ap. 2, b. 224, l. 202v; f. 1671, ap. 4, b. 2, l. 6; 1823 m. Mozyriaus senosios regulos karmelitų bažnyčios vizitacija, [R. Valinčiūtės išrašai], *ЗГБ PB*, ф. 1781, оп. 26, д. 1412, l. 85.
- ¹⁰ 1633 m. Rasų bažnyčios vizitacijos aktas, *VUB RS*, f. 57, l. 53–40, l. 48; D. Piramidowicz, *Kościół parafialny P. W. Trójcy świętej w Rosi, Kościoły i Klasztory rzymskokatolickie dawniego województwa Nowogródzkiego*, Kraków, 2003, t. 1, p. 106, 112. Už šią nuorodą dėkoju dr. R. Janonienei.
- ¹¹ 1850 m. Dusetų bažnyčios vizitacijos aktas, *LVI A*, f. 669, ap. 2, b. 290, l. 20.
- ¹² 1804 m. Plokščių bažnyčios vizitacijos aktas, *Archyuum Diacezjalny w Łomże*, l. 37.
- ¹³ 1770 m. Ukmergės bažnyčios ir klebonijos inventorių, *LVI A*, f. 669, ap. 2, b. 330, l. 236.
- ¹⁴ 1820 m. Subatninkų bažnyčios inventorių, *LVI A*, f. 604, ap. 1, b. 4019, l. 105.
- ¹⁵ 1654 m. Surviliškio bažnyčios vizitacijos aktas, *VUB RS*, f. 57, l. 53–42, l. 832.
- ¹⁶ 1676 m. Švėkšnos bažnyčios vizitacija, *KAK*, b. 138, l. 86.
- ¹⁷ 1677 m. Čekiškės bažnyčios vizitacija, *KAK*, b. 139, l. 43v–55v.
- ¹⁸ 1715 m. Plungės bažnyčios vizitacija, *VUB RS*, f. 1–f. 38, l. 121–121v.
- ¹⁹ 1740 m. Vandžiogalos bažnyčios inventorių, *KAK*, b. 89, l. 92.
- ²⁰ Z. Kruszelnicki, *Z dziejów...*, s. 46.
- ²¹ L. Jovaiša, *Tridento susirinkimas ir Lietuva, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2000, t. XVI, p. 40.
- ²² Penitence, *Dictionare de le Spiritualité*, 1989, t. XII, p. 982.
- ²³ 1676 m. Švėkšnos bažnyčios vizitacija, *KAK*, b. 138, l. 86; 1715 m. Plungės bažnyčios vizitacija, *VUB RS*, f. 1–F. 38, l. 93.
- ²⁴ J. Kurszewski, *Kościół Zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, Wilno, 1910, s. 279.
- ²⁵ H. D. Wojtyska, *Męka Chrystusa w religijności polskiej XVI–XVIII w., Męka Chrystusa wczoraj i dziś* (pod red. Wojtyski H. D. CP. J. J. Kopcia), Lublin, 1981, p. 75. Už šią nuorodą dėkoju dr. D. Vasiliūnienei.
- ²⁶ Vilniaus universiteto retų spaudinių skyriuje saugomi net keli šios knygos egzemplioriai.
- ²⁷ H. D. Wojtyska, ten pat, p. 71.
- ²⁸ 1654 m. Surviliškio bažnyčios vizitacijos aktas, *VUB RS*, f. 57, l. 53–42, l. 832.
- ²⁹ 1654 m. Trugelių bažnyčios vizitacijos aktas, *VUB RS*, f. 57, l. 53–42, l. 843.
- ³⁰ 1705 m. Gargždų bažnyčios vizitacijos aktas, *KAK*, b. 140, l. 1.
- ³¹ 1654 m. Kamajų bažnyčios vizitacijos aktas, *VUB RS*, f. 57, l. 53–42, l. 915.
- ³² 1740 m. Vandžiogalos bažnyčios vizitacijos aktas, *KAK*, b. 89, l. 92; 1741 m. Vandžiogalos bažnyčios inventorių, ten pat, l. 101v.
- ³³ 1677 m. Čekiškės bažnyčios vizitacija, *KAK*, b. 139, l. 45.
- ³⁴ M. Hincza, *Król Bolesny*, Kraków, 1631, p. 156.

³⁵ 1715 m. Plungės bažnyčios vizitacija, *VUB RS*, f. 1-F. 38, l. 121–121v.

³⁶ CHRONOLOGIJA..., 1668, l. 206.

Gabija Surdokaitė

**THE IMAGE OF CHRIST IN DISTRESS IN THE
17TH–18TH CENTURIES LITHUANIAN CHURCHES:
THE PURPOSE AND DISTRIBUTION**

S u m m a r y

Only a few images of Christ in Distress from the 17th–18th centuries survived in Lithuanian churches (Skaisgiris, Vilnius Verkiai and Kaunas Theological Seminary churches). Historical sources, however, contain references to a large number of such images. This iconographical type is common in churches where depictions of Christ predominate or where at least some works of art contain Christological iconography.

Early 17th–18th century images of Christ are devotional. They were placed in church porches (in Rasos, Dusetos, Plokščiai), chapels (Ukmergė and Vilnius Franciscan churches), side altars (Rogačiovas Bernardin church and Vilnius Verkiai Dominican church), next to columns or in choirs (Tytuvėnai, Vilnius Bernardin and Krakės Catherinian churches, Mozyrius old order Carmelite church), where they could be watched at from a short distance.

The spread of the image in the 17th–18th centuries is closely related to the growing piety towards the Passion of Christ. Therefore very often this iconographical type, at the core of which is the lonely seated figure of Christ, evolves into a narrative. Various saints are depicted with Christ: the Virgin Mary, St. John the Evangelist, St. Mary Magdalene, representatives of monastic communities, angels or *Arma Christi*. Analysis of such images has led to an observation that they are not concerned with any particular moments of Christ's life, but instead symbolize the entire cycle of the Redeemer's sufferings.